Qabul qilindi: 3-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 8-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 11-oktabr 2026-yil

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK VAZIYATLARNI TAHLIL QILISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

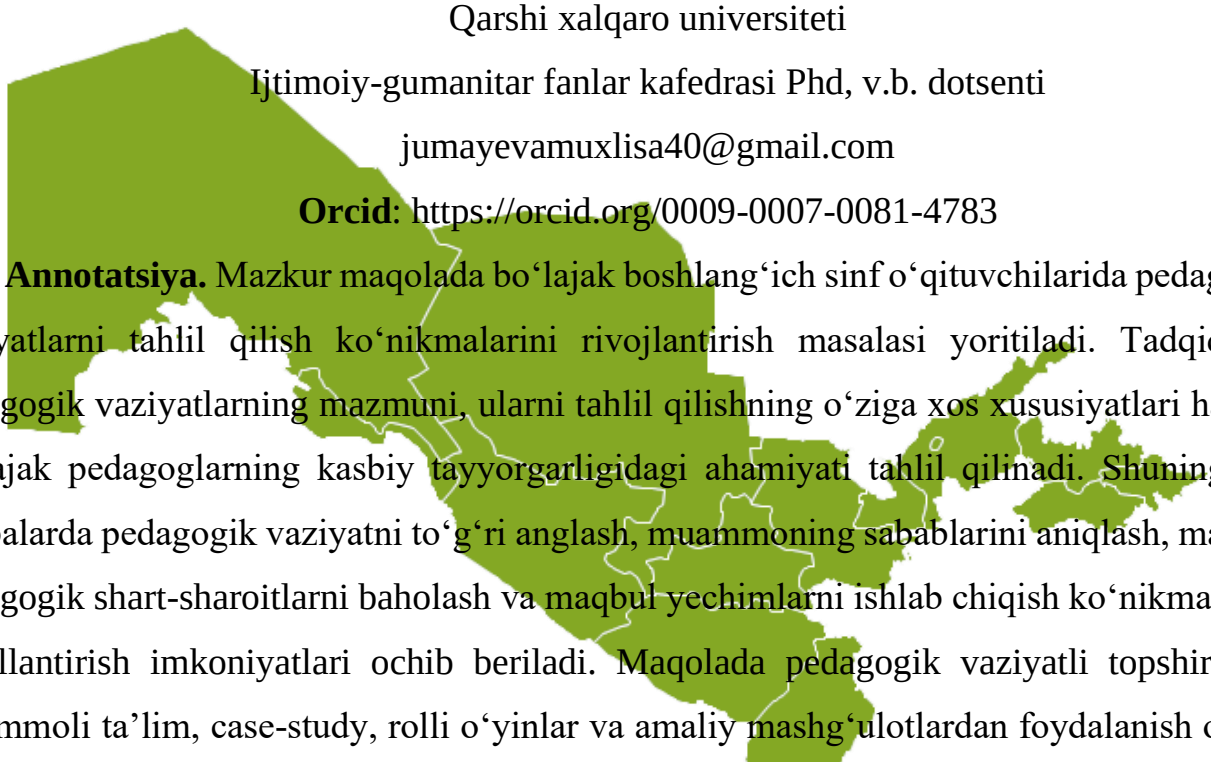
Jumayeva Muxlisa Shokir qizi

Qarshi xalqaro universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi Phd, v.b. dotsenti

jumayevamuxlisa40@gmail.com

Orcid: https://orcid.org/0009-0007-0081-4783

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Tadqiqotda pedagogik vaziyatlarning mazmuni, ularni tahlil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari hamda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarda pedagogik vaziyatni to‘g‘ri anglash, muammoning sabablarini aniqlash, mavjud pedagogik shart-sharoitlarni baholash va maqbul yechimlarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Maqolada pedagogik vaziyatli topshiriqlar, muammoli ta’lim, case-study, rolli o‘yinlar va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish orqali bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali yo‘nalishlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik vaziyat, pedagogik vaziyatni tahlil qilish, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, kasbiy kompetensiya, pedagogik tayyorgarlik, muammoli ta’lim, case-study, amaliy mashg‘ulot, pedagogik yechim, kasbiy faoliyat.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar pedagog kadrlarni tayyorlash mazmuni va metodlariga yangicha yondashishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘quvchilarning yosh va individual farqlari, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan turli pedagogik holatlar bo‘lajak o‘qituvchidan

nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy vaziyatlarni to‘g‘ri anglash, tahlil qilish va maqbul pedagogik qaror qabul qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishni talab etmoqda. Zamonaviy ta’lim muhitida o‘qituvchi faoliyati faqat o‘quv materialini tushuntirish bilan chegaralanmay, balki o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni boshqarish, individual ehtiyojlarni aniqlash, yuzaga kelgan muammoli holatlarning sabablarini belgilash va pedagogik jihatdan asoslangan yechimlarni ishlab chiqishni ham qamrab oladi. Shu jihatdan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini real pedagogik faoliyatga tayyorlashda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ilmiy-pedagogik masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Zamonaviy o‘qituvchi faoliyatida turli pedagogik vaziyatlar muntazam ravishda uchrab turadi. O‘quvchining darsdagi faolligining pasayishi, topshiriqni bajarishga qiziqmasligi, sinfdoshlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, o‘quvchining o‘z fikrini ifodalashda qiynalishi, ota-onalar bilan muloqot jarayonida yuzaga keladigan tushunmovchiliklar yoki ta’lim jarayonida kutilmagan holatlarning sodir bo‘lishi o‘qituvchidan tezkor va pedagogik jihatdan to‘g‘ri qaror qabul qilishni talab etadi. Bunday vaziyatlarda muammoni faqat tashqi ko‘rinishiga qarab baholash yetarli emas. O‘qituvchi vaziyatning kelib chiqish sabablarini aniqlashi, unda ishtirok etayotgan subyektlarning pozitsiyasini tushunishi, mavjud pedagogik shart-sharoitlarni hisobga olishi va bir nechta ehtimoliy yechimlarni taqqoslay olishi zarur. Demak, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmasi bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorgarligini belgilovchi muhim tarkibiy jihatlardan biridir.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mazkur ko‘nikmani shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlash jarayonida o‘qituvchi bolaning psixologik holati, yosh xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy muhiti, o‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklari hamda sinf jamoasidagi o‘rnini hisobga olishi lozim. Bir xil pedagogik vaziyat turli o‘quvchilarga nisbatan turlicha yondashuvni talab qilishi mumkin. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchi tayyor qoliplardan foydalanish bilan cheklanmasdan, har bir vaziyatni muayyan pedagogik sharoitdan kelib chiqib baholash,

muammoning asosiy va ikkilamchi sabablarini ajratish hamda o‘quvchining manfaatlariga mos yechimni tanlashga tayyor bo‘lishi kerak.

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish jarayoni bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichlarni qamrab oladi. Dastlab vaziyatning mazmuni va undagi asosiy muammo aniqlanadi. Keyingi bosqichda muammoning yuzaga kelishiga ta’sir etgan omillar, o‘quvchi va boshqa ta’lim subyektlarining xatti-harakatlari hamda pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Shundan so‘ng mavjud vaziyat bo‘yicha muqobil pedagogik yechimlar ishlab chiqilib, ularning mumkin bo‘lgan natijalari baholanadi va eng maqbul yechim tanlanadi. Bunday yondashuv bo‘lajak o‘qituvchida vaziyatni yuzaki emas, balki tizimli ravishda ko‘rib chiqish, pedagogik qarorlarning oqibatlarini oldindan tasavvur qilish va o‘z faoliyatini asoslash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlar bilan bog‘lash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogik faoliyat jarayonida o‘qituvchi doimiy ravishda turli xil ta’limiy, tarbiyaviy va kommunikativ vaziyatlarga duch keladi. Bunday vaziyatlarda faqat nazariy bilimga ega bo‘lishning o‘zi yetarli emas, balki yuzaga kelgan holatni to‘g‘ri anglash, muammoning sabablarini aniqlash, vaziyat ishtirokchilarining pozitsiyasini hisobga olish va pedagogik jihatdan maqbul qaror qabul qilish talab etiladi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmasi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

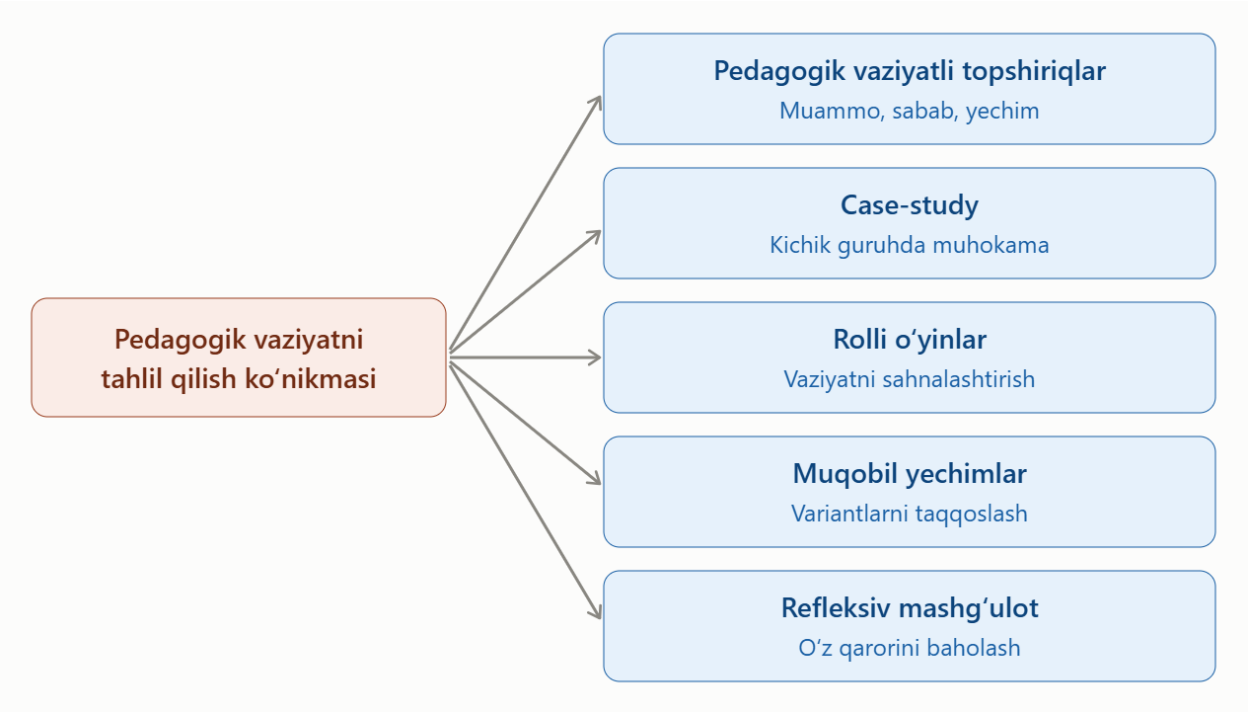
Pedagogik vaziyatni tahlil qilish, avvalo, vaziyatning mazmunini to‘g‘ri anglash va undagi asosiy pedagogik muammoni aniqlashdan boshlanadi. Talaba berilgan vaziyatda nima sodir bo‘layotganini, unda kimlar ishtirok etayotganini, qanday muammo yuzaga kelganini va ushbu muammo ta’lim jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini aniqlashi lozim. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi dars davomida topshiriqlarni bajarishdan bosh tortsa, vaziyatni faqat “o‘quvchi darsga qiziqmayapti” degan xulosa bilan izohlash yetarli emas. Talaba bolaning topshiriqni tushunmaganligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchining pastligi, topshiriqning murakkabligi, sinfdagi psixologik muhit yoki boshqa omillarni ham hisobga olishi kerak. Bunday yondashuv vaziyatning tashqi ko‘rinishi ortidagi haqiqiy pedagogik muammoni aniqlash imkonini beradi.

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishning keyingi muhim yo‘nalishi — muammoning sabablarini aniqlashdir. Bir pedagogik holat bir nechta omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchi vaziyatni baholashda faqat o‘quvchining xatti-harakatiga emas, balki o‘qituvchining pedagogik yondashuvi, topshiriq mazmuni, sinf muhiti, o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar va boshqa shart-sharoitlarga ham e’tibor qaratishi zarur. Masalan, o‘quvchi muntazam ravishda darsda gaplashsa, uni darhol intizomsiz deb baholashdan oldin uning nima sababdan bunday xatti-harakat

qilayotganini aniqlash muhim. Vaziyatning sababini to‘g‘ri belgilash keyingi pedagogik harakatning samaradorligini belgilaydi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida mazkur ko‘nikmani rivojlantirishning samarali yo‘nalishlaridan biri — pedagogik vaziyatli topshiriqlardan foydalanishdir. Bunday topshiriqlarda talabalarga real pedagogik faoliyatga yaqin bo‘lgan muayyan vaziyat taqdim etilib, undan muammoni aniqlash, sabablarni izohlash, ishtirokchilarning xatti-harakatlarini baholash va ehtimoliy yechimlarni taklif qilish talab etiladi. Masalan: “O‘quvchi uy vazifasini bir necha kun davomida bajarmadi. O‘qituvchi vaziyatni butun sinf oldida muhokama qildi va o‘quvchini tanbeh berdi. Siz ushbu vaziyatni qanday baholaysiz?” kabi topshiriq talabaning pedagogik vaziyatga turli nuqtayi nazardan yondashishiga imkon beradi.

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishda case-study metodidan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Ushbu metod orqali talabalarga aniq pedagogik muammo aks ettirilgan holat taqdim etiladi va ular kichik guruhlarda vaziyatni o‘rganib, muammoning sabablarini aniqlaydilar hamda bir nechta yechim variantlarini ishlab chiqadilar. Masalan, boshlang‘ich sinfda ikki o‘quvchi o‘rtasida kelishmovchilik yuzaga kelgan vaziyat asosida talabalar o‘qituvchining qanday harakat qilishi kerakligini muhokama qilishlari mumkin. Bunda asosiy e’tibor faqat “to‘g‘ri javob”ni topishga emas, balki taklif etilgan qarorning pedagogik jihatdan qanchalik asoslanganligini izohlashga qaratiladi.

Shuningdek, rolli o‘yinlar pedagogik vaziyatlarni amaliy jihatdan modellashtirish imkonini beradi. Talabalar o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona yoki boshqa ta’lim subyekti rolini bajarish orqali muayyan vaziyatni bevosita boshdan kechiradilar. Masalan, “ota-ona bolaning bahosidan norozi”, “o‘quvchi darsda faol qatnashmayapti” yoki “ikki o‘quvchi o‘rtasida nizoli vaziyat yuzaga keldi” kabi holatlar sahnalashtirilishi mumkin. Mashg‘ulotdan so‘ng talabalar vaziyat davomida qanday qarorlar qabul qilinganini, qaysi harakatlar samarali yoki samarasiz bo‘lganini tahlil qiladilar. Shu tariqa nazariy bilim amaliy faoliyat bilan bog‘lanadi.

Pedagogik vaziyatni tahlil qilish jarayonida muqobil yechimlarni ishlab chiqish ham muhim o‘rin tutadi. Bir vaziyat uchun yagona pedagogik yechim mavjud bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchi bir nechta harakat variantlarini taklif qilishi, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini taqqoslashi hamda muayyan vaziyat uchun eng maqbul yechimni tanlay olishi zarur. Masalan, darsda faol qatnashmayotgan o‘quvchiga nisbatan tanbeh berish, individual suhbat o‘tkazish, topshiriqni soddalashtirish, juftlikda ishlashga jalb etish yoki rag‘batlantirish kabi turli yondashuvlar mavjud. Talaba ushbu variantlarning har birini pedagogik maqsad, o‘quvchining yosh xususiyati va vaziyat shartlari asosida baholashi kerak.

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishda refleksiv yondashuv ham alohida ahamiyatga ega. Talaba vaziyat bo‘yicha qaror qabul qilgandan so‘ng o‘z harakatlarini qayta ko‘rib chiqishi, “Nima uchun aynan shu yechimni tanladim?”, “Mening qarorim qanday natijaga olib kelishi mumkin?”, “Boshqa qanday yo‘l tutish mumkin edi?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini baholashi lozim. Bunday refleksiya bo‘lajak o‘qituvchining o‘z pedagogik qarorlariga mas’uliyat bilan yondashishiga va kasbiy tajribasini bosqichma-bosqich takomillashtirishiga yordam beradi.

Mazkur jarayonda oliy ta’lim o‘qituvchisining roli ham muhimdir. O‘qituvchi talabalarga tayyor pedagogik yechimni berishdan ko‘ra, ularni vaziyatni mustaqil tahlil qilishga yo‘naltirishi, muammoni turli nuqtayi nazardan ko‘rib chiqishga undashi va o‘z qarorini pedagogik jihatdan asoslash imkoniyatini yaratishi lozim. Shu maqsadda mashg‘ulotlarda “Vaziyatdagi asosiy muammo nimada?”, “Muammoning yuzaga kelishiga qanday omillar sabab bo‘lgan?”, “O‘qituvchi qanday yo‘l tutishi mumkin?”, “Qaysi yechim eng maqbul va nima uchun?”, “Tanlangan qarorning qanday natijalari bo‘lishi mumkin?” kabi savollardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantirish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, kasbiy muammolarni anglash va asoslangan pedagogik qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Pedagogik vaziyatli topshiriqlar, case-study, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va refleksiv mashg‘ulotlardan tizimli foydalanish natijasida talabalarning real kasbiy faoliyatga tayyorgarligi kuchayadi. Bu esa oliy pedagogik ta’lim jarayonini amaliyotga yo‘naltirish va bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ularni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ayniqsa, pedagogik vaziyatlarni mazmunan anglash, muammoning sabablarini aniqlash, vaziyat ishtirokchilarining xatti-harakatlarini baholash, muqobil

yechimlarni ishlab chiqish va eng maqbul pedagogik qarorni tanlash talabaning amaliy kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik vaziyat bilan ishlashning samaradorligi talabaning tayyor yechimni o‘zlashtirishida emas, balki vaziyatni mustaqil tahlil qilish, sabab va oqibatlarni aniqlash hamda o‘z qarorini pedagogik jihatdan asoslash qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogik vaziyatlar oliy ta’lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lovchi muhim didaktik vosita sifatida qo‘llanishi lozim.Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida pedagogik vaziyatli topshiriqlar, case-study, muammoli ta’lim, rolli o‘yinlar, guruhli muhokamalar va refleksiv mashg‘ulotlardan tizimli foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv talabalarda pedagogik muammoni aniqlash, turli yechimlarni taqqoslash, vaziyatning ehtimoliy natijalarini oldindan baholash va kasbiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, vaziyatlarni tahlil qilish jarayonida o‘z faoliyatini refleksiv baholash talabaning kasbiy mas’uliyatini oshirib, pedagogik faoliyatga ongli munosabatini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O., Shirinov M.K., Hafizov S. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. – 528 b.

2. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O. Pedagogika. – Toshkent: Noshir, 2020. – 456 b.

3. Musurmanova O., Ibragimov X., Jamoldinova O. va boshq. Umumiy pedagogika. I qism. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 376 b.

4. Abdullayeva B.S., Xoliqov A.A., Sodiqov H.M., Primov Sh.Q., Zarmasov Sh.R. Umumiy pedagogika (Pedagogik mahorat). – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 308 b.

5. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

6. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984. – 256 p.

7. Yin R.K. Case Study Research and Applications: Design and Methods. 6th ed. – Los Angeles: SAGE Publications, 2018. – 454 p.

